

Katarzyna Osiak-Krynicka

*asystent w Katedrze Postępowania Karnego UMCS*ORCID: [0000-0003-2101-6717](https://orcid.org/0000-0003-2101-6717)e-mail: katarzyna.osiak-krynicka@poczta.umcs.lublin.pl

Przygotowanie małoletniego do przesłuchania w Przyjaznym Pokoju Przesłuchań – aspekty praktyczne i teoretyczne

Preparing a minor for an hearing in a Friendly Interview Room –
practical and theoretical aspects

Streszczenie

Małoletni pokrzywdzony, który będzie przesłuchany w procesie karnym w trybie art. 185a k.p.k., powinien zostać przygotowany do tej czynności, ponieważ wiedza o tym, czego się od niego oczekuje i co się wydarzy, daje mu większe poczucie bezpieczeństwa. Przygotowanie polega na zwiększeniu zdolności dziecka do udzielenia precyzyjnych i wyczerpujących wypowiedzi dotyczących przeżytych zdarzeń oraz na złagodzeniu ewentualnych negatywnych skutków związanych z uczestnictwem w procedurze przesłuchania. Jak pokazują przeprowadzone w 2020 r. przez Fundację Dajemy Dzieciom Siłę badania, praktyka przygotowywania małoletnich do przesłuchania nie jest całkowicie zgodna z zaleceniami przewidzianymi w literaturze. Artykuł traktuje o teoretycznych i praktycznych aspektach przygotowania pokrzywdzonego małoletniego do przesłuchania w Przyjaznym Pokoju Przesłuchań oraz zawiera postulaty *de lege lata* i *de lege ferenda* dotyczące przeprowadzania tej czynności w polskim procesie karnym.

Słowa kluczowe

pokrzywdzony, świadek, proces karny, wtórna wiktyimizacja

Abstract

A minor victim, who is to be heard in a criminal trial pursuant to Art. 185a of the Code of Criminal Procedure, should be prepared for this activity, because knowing what is expected of him or her and what will happen gives him or her a greater sense of security. Preparing a minor victim to participate in the interview consists in increasing the child's ability to give precise and comprehensive statements about the experienced events and mitigating any negative effects related to participation in the interview procedure. Unfortunately, as the research of the Empowering Children Foundation conducted in 2020 shows, the practice of preparing minors for questioning is not entirely consistent with the recommendations provided in the literature. The article deals with the theoretical and practical aspects of preparing an injured minor to be interviewed in a Friendly Interrogation Room and contains *de lege lata* and *de lege ferenda* postulates regarding carrying out this activity in the Polish criminal trial.

Keywords

victim, witness, criminal trial, secondary victimization

Wprowadzenie

Rocznie ponad 10 tysięcy dzieci pada ofiarą przestępstw¹. Doświadczenie przez dziecko krzywdzenia zaliczane jest do jednych z największych zagrożeń jego rozwoju, zdrowia i bezpieczeństwa, a konsekwencje mogą determinować całe życie osoby skrzywdzonej². Jeżeli fakt pokrzywdzenia małoletniego czynem zabronionym zostanie zgłoszony organom ścigania, będzie się to wiązało z możliwością jego przesłuchania w charakterze świadka.

Przesłuchanie małoletniego pokrzywdzonego stanowi jedną z najtrudniejszych i najbardziej odpowiedzialnych czynności w polskim postępowaniu karnym³. Wynika to z faktu, iż wartość uzyskanego materiału zależy od możliwości rozwojowych, cech indywidualnych i środowiska rodzinnego małoletniego, a przede wszystkim od warunków i sposobu przeprowadzonego przesłuchania⁴. Ze względu na to, że dziecko, które uczestniczy w postępowaniu karnym, nie rozumie procedur, w których ma wziąć udział, czuje się winne temu, co się wydarzyło, i stresuje udziałem w przesłuchaniu, należy zapewnić mu taki udział w czynnościach procesowych, który uchroni go przed wtórną

¹ Dokładna liczba dzieci pokrzywdzonych przestępstwem nigdy nie będzie znana, ponieważ wiele przypadków krzywdzenia nie jest zgłaszanych organom ścigania. Powodem tego może być fakt, iż rodzice nie wierzą swoim dzieciom, bo uważają, że naoglądały się filmów i seriali, bądź nie mogą oni zaakceptować faktu, że członek lub przyjaciel rodziny mógł skrzywdzić ich dziecko. Ponadto jako przyczynę niezgłaszania przestępstw na szkodę dzieci podaje się również to, że małoletni nie wiedzą, że doświadczają przestępstwa. Szerzej: K. Osiak, *Przesłuchanie małoletniego pokrzywdzonego w trybie art. 185a Kodeksu Postępowania Karnego*, [w:] K. Maciąg, M. Maciąg (red.), *Wybrane prace z obszaru prawa, ekonomii i nauk społecznych*, Lublin 2018, s. 76; A. Gadomska-Radel, *Przesłuchanie dziecka jako ofiary przestępstwa*, Warszawa 2015, dostęp el./LEX.

² Z badań przeprowadzonych wśród polskich studentów przez K. Makaruk wynika, że osoby ze skumulowanym doświadczeniem krzywdzenia w dzieciństwie w porównaniu z osobami, które ich nie miały w ogóle, 17 razy częściej podejmowały próby samobójcze, 12 razy częściej okaleczały się, pięć razy częściej nie miały żadnej bliskiej osoby, cztery raz częściej używały substancji psychotropowych oraz trzy razy częściej ryzykownie piły alkohol. Szerzej: K. Makaruk, J. Włodarczyk, D. Sethi, P. Michalski, R. Szredzińska, P. Karwowska, *Negatywne doświadczenia w dzieciństwie i związane z nimi zachowania szkodliwe dla zdrowia wśród polskich studentów*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2018, nr 17(2), s. 58-97.

³ A. Gadomska, *Przygotowanie do przesłuchania małoletniej ofiary w charakterze świadka*, „Prokuratura i Prawo” 2008, nr 7-8, s. 184; W. Gutekunst, *Taktyka przesłuchania nieletnich*, „Problemy Kryminalistyki” 1964, nr 47, s. 27.

⁴ J. Zmarzlik, *Przygotowanie dziecka do uczestniczenia w przesłuchaniu*, [w:] M. Sajkowska (red.), *Dziecko wykorzystywane seksualnie. Diagnostyka, interwencja, pomoc psychologiczna*, Warszawa 2010, s. 89.

wiktyimizacją⁵, nie będzie dla niego traumatyczny i nie wywoła negatywnych skutków na jego psychice⁶.

Instytucją, której celem jest ochrona małoletniego przed wtórną wiktyimizacją w postępowaniu karnym, jest przesłuchanie w Przyjaznym Pokoju Przesłuchań, którego sposób przeprowadzenia reguluje przepis art. 185a k.p.k.⁷ oraz rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 września 2020 r. w sprawie sposobu przygotowania przesłuchania przeprowadzanego w trybie określonym w art. 185a-185c Kodeksu postępowania karnego⁸. Przepis art. 185a k.p.k. został wprowadzony do Kodeksu postępowania karnego w 2003 r. i od tamtej pory był poddawany kilku nowelizacjom⁹. Zgodnie z obecnym brzmieniem tego przepisu w sprawach o przestępstwa popełnione z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej lub określone w rozdziałach XXIII, XXV i XXVI Kodeksu karnego pokrzywdzonego, który w chwili przesłuchania nie ukończył 15 lat, przesłuchuje się w charakterze świadka tylko wówczas, gdy jego zeznania mogą mieć istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy i tylko raz, chyba że wyjdą na jaw istotne okoliczności, których wyjaśnienie wymaga ponownego przesłuchania, lub żąda tego oskarżony, który nie miał obrońcy w trakcie pierwszego przesłuchania pokrzywdzonego. Ta czynność procesowa jest przeprowadzana niezwłocznie, nie później niż w terminie 14 dni od dnia wpływu wniosku do sądu, na posiedzeniu sądu z udziałem biegłego psychologa. W przesłuchaniu ma prawo wziąć udział obrońca oraz pełnomocnik pokrzywdzonego. Ponadto może być obecny także przedstawiciel ustawowy małoletniego lub osoba pełnoletnia wskazana przez pokrzywdzonego, jeżeli nie ogranicza to swobody wypowiedzi przesłuchiwanego. Jeżeli oskarżony zawiadomiony o tej czynności nie posiada obrońcy z wyboru, sąd wyznacza mu obrońcę z urzędu. Na rozprawie głównej odtwarza się sporządzony zapis obrazu i dźwięku przesłuchania oraz odczytuje protokół z tej czynności.

⁵ Wtórna wiktyimizacja jest to zjawisko, które ma miejsce, gdy ofiara przestępstwa doznaje kolejnej krzywdy na skutek działania ze strony innych osób, w tym także organów procesowych, podczas czynności odnoszących się do traumatycznego dla niej zdarzenia, np. podczas przesłuchania. Przyczyną wtórnej wiktyimizacji, jakiej może doświadczyć ofiara zgwałcenia na skutek przesłuchania, jest brak doświadczenia oraz przygotowania do tej czynności sędziów i prokuratorów. Szerzej: M. Goetz, *Wtórna wiktyimizacja*, „Niebieska Linia” 2010, nr 3, <https://www.niebieskaLinia.pl/pismo/wydania/dostepne-artykuly/5093-wtorna-wiktyimizacja> [dostęp: 02.01.2021].

⁶ O. Trocha, *Ochrona małoletniego pokrzywdzonego w postępowaniu karnym. Perspektywa prawna*, [w:] L. Mazowiecka (red.), *Dziecko uczestniczące w postępowaniu karnym*, Warszawa 2015, s. 11-12.

⁷ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. z 2021 r. poz. 534, 1023), dalej jako: k.p.k.; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20 stycznia 2016 r., III KK 187/15, LEX nr 1984691.

⁸ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 września 2020 r. w sprawie sposobu przygotowania przesłuchania przeprowadzanego w trybie określonym w art. 185a-185c Kodeksu postępowania karnego (Dz. U. poz. 1691), dalej jako: r.s.p.p. Rozporządzenie z dnia 28 września 2020 r. zastąpiło rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 grudnia 2013 r. w sprawie sposobu przygotowania przesłuchania przeprowadzanego w trybie określonym w art. 185a-185c Kodeksu postępowania karnego (Dz. U. poz. 1642).

⁹ A. Sakowicz (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2020, el./Legalis [dostęp: 02.01.2021].

W tym trybie mogą zostać także przesłuchani małoletni pokrzywdzeni przestępstwem określonym w art. 185a § 1 k.p.k., mimo że w chwili przesłuchania mają już ukończone 15 lat, gdy zachodzi uzasadniona obawa, że przesłuchanie w innych warunkach mogłoby mieć negatywny wpływ na ich stan psychiczny.

Wprowadzenie instytucji przesłuchania małoletniego w trybie ochronnym, określonym w art. 185a k.p.k., z pewnością polepszyło warunki przesłuchania dzieci oraz uchroniło je przed wielokrotnym przesłuchaniem. Jednakże nawet najlepiej sprecyzowane uregulowania prawne dotyczące technicznych aspektów tej czynności procesowej nie pomogą kondycji psychicznej małoletniego, jeżeli nie zostanie on do niej wcześniej przygotowany. Przygotowanie małoletniego pokrzywdzonego do udziału w przesłuchaniu polega na zwiększeniu zdolności dziecka do udzielenia precyzyjnych i wyczerpujących wypowiedzi dotyczących przeżytych zdarzeń oraz na złagodzeniu ewentualnych negatywnych skutków związanych z uczestnictwem w procedurze przesłuchania¹⁰. Jak pokazują badania Fundacji Dajemy Dzieciom Siłę przeprowadzone w 2020 r., praktyka przygotowywania małoletnich do przesłuchania odbiega od zaleceń przewidzianych w literaturze. Celem niniejszego artykułu jest opisanie, na czym polega i jak powinno wyglądać przygotowanie małoletniego do przesłuchania w trybie art. 185a k.p.k. oraz jaka jest praktyka takiego przygotowania, a także zaprezentowanie postulatów *de lege lata* i *de lege ferenda* dotyczących przeprowadzania tej czynności w polskim procesie karnym.

1. Teoretyczne aspekty przygotowania małoletniego do przesłuchania w Przyjaznym Pokoju Przesłuchań

Pojęcie „przygotowanie małoletniego do przesłuchania” nie posiada legalnej definicji. Na podstawie dostępnej literatury poświęconej przesłuchaniu małoletniego w postępowaniu karnym można stwierdzić, że jest to spotkanie dziecka, a także jego rodzica lub opiekuna z biegłym psychologiem przed przesłuchaniem. Polega ono na edukacji, dzięki której małoletni uzyskuje wiedzę i wyobrażenia na temat roli świadka, procedury przesłuchania, a także na ćwiczeniach koncentracji uwagi, uważnego słuchania pytań, formułowania na nie odpowiedzi, regulacji lęków i napięć związanych z udziałem w procedurach karnych (wypracowanie strategii radzenia sobie ze stresem przy wykorzystaniu indywidualnych możliwości dziecka) oraz na motywowaniu małoletniego do składania zeznań¹¹. Przygotowanie dziecka do przesłuchania jest jednym etapów przesłuchania

¹⁰ A. Gadomska, *op. cit.*, s. 194.

¹¹ A. Budzyńska, *Przygotowanie małoletnich świadków do przesłuchania w procedurach karnych. Szkolenie dla profesjonalistów*, Warszawa 2015, s. 11, <http://edukacja.fdds.pl/bafd1dcb-f3dd-4bb9-9b1e-b9a0145d3669/Extras/przygotowanie-do-przesluchania04-09-2015-internet-strony.pdf> [dostęp: 06.01.2021]; K. Osiak-

małoletniego w znaczeniu *sensu largo*, które rozpoczyna się wraz z chwilą podjęcia przez organ procesowy decyzji o przeprowadzeniu tej czynności procesowej i trwa aż do czasu oficjalnego zakończenia przesłuchania¹².

Przygotowania małoletniego do przesłuchania nie można mylić z wyuczeniem go na pamięć scenariusza przesłuchania, określonych kwestii, wyćwiczenia sposobu odtwierzania zdarzeń czy też z korygowaniem sposobu jego myślenia lub poprawiania słownictwa i stylistyki wypowiedzi. Ponadto biegły psycholog przygotowujący małoletniego do przesłuchania nie może poruszać treści związanych z prowadzonym postępowaniem¹³.

Małoletni pokrzywdzony ma prawo do tego, aby zostać przygotowany do przesłuchania w procesie karnym. To uprawnienie nie zostało jednak uregulowane w polskim porządku prawnym, lecz wynika pośrednio z Wytocznych dotyczących wymiaru sprawiedliwości w sprawach, w których ofiarami lub świadkami przestępstw są dzieci, zgodnie z którymi małoletni oraz ich rodzice mają prawo do uzyskania specjalistycznej pomocy polegającej na rozwijaniu i wdrażaniu środków ułatwiających dzieciom składanie zeznań, pomocy w komunikowaniu się i uzyskaniu informacji o czynnościach procesowych, w których mają uczestniczyć¹⁴. Podstawowym celem przygotowania małoletniego pokrzywdzonego do przesłuchania jest złagodzenie negatywnych skutków związanych z jego uczestnictwem w procesie karnym, ze względu na to, że małoletniego w pierwszej kolejności należy chronić przed wtórną wiktymizacją. Przygotowanie powinno także doprowadzić do zwiększenia zdolności dziecka do udzielania w miarę precyzyjnych i wartościowych odpowiedzi na temat przedmiotowej sprawy, zwiększenia motywacji dziecka do składania zeznań oraz prawdopodobieństwa, że będzie ono postrzegane przez osoby przesłuchujące jako wiarygodny świadek¹⁵.

Przygotowanie małoletniego do przesłuchania może odbyć się kilka dni przed przesłuchaniem albo, jak wynika z § 3.1. r.s.p.p., tuż przed rozpoczęciem tej czynności. Zgodnie z treścią tego przepisu, przed rozpoczęciem przesłuchania biegły psycholog przeprowadza ze świadkiem wstępną rozmowę w pokoju przesłuchań w celu nawiązania z nim

-Krynica, *Zasadność przygotowania małoletniego świadka do udziału w przesłuchaniu*, [w:] J. Nyckowiak, J. Leśny (red.), *Badania i rozwój naukowców w Polsce. Nauki humanistyczne i społeczne. Prawo i ekonomia*, Poznań 2020; A. Gadowska, *op. cit.*, s. 194; J. Zmarzlik, *op. cit.*, s. 89.

¹² K. Osiak, *Kryminalistyczno-procesowe aspekty przesłuchania w trybie art. 185a k.p.k.*, „Prokuratura i Prawo” 2018, nr 6, s. 149.

¹³ A. Budzyńska, *Psychologiczne aspekty funkcjonowania małoletniego pokrzywdzonego przestępstwem*, [w:] *Kurator procesowy dla małoletniego pokrzywdzonego. Prawne i psychologiczne aspekty udziału małoletniego w postępowaniu karnym*, Warszawa 2016, s. 85-86.

¹⁴ K. Osiak, *Prawa i obowiązki małoletniego pokrzywdzonego, które przysługują mu podczas przesłuchania w trybie art. 185a Kodeksu postępowania karnego*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2016, vol. 15, nr 4, s. 94.

¹⁵ K. Chmielewska, *Ochrona przesłuchiwanymi dziećmi*, Warszawa 2016, s. 53.

kontaktu, ustalenia indywidualnych potrzeb świadka oraz w razie potrzeby obniżenia poziomu lęku i niepokoju. Wydaje się jednak, że dla małoletniego byłoby bardziej korzystne, gdyby przygotowanie odbyło się innego dnia niż przesłuchanie. Po pierwsze, można poświęcić mu tyle czasu, ile jest niezbędne do rzetelnego przeprowadzenia tej czynności, bez konieczności opóźniania rozpoczęcia przesłuchania. Po drugie, dziecko, które przed rozpoczęciem przesłuchania najpierw jest przygotowywane np. przez 30 min może być podczas właściwego przesłuchania zmęczone lub zniecierpliwione. Po trzecie, małoletni powinien mieć szansę poukładania sobie w głowie uzyskanych informacji, zastanowienia się, czy chce skorzystać z przysługujących mu praw czy posługując się zdobytymi informacjami na temat technik radzenia sobie ze stresem – podjąć próbę ich zastosowania.

Miejsce, w którym odbywa się przygotowanie do przesłuchania, powinno dawać dziecku poczucie bezpieczeństwa oraz możliwość skupienia się na przekazywanych mu informacjach, bez obawy, że ktoś, np. sprawca, zakłóci przebieg tej czynności. Wydaje się, że takim miejscem może być pokój przesłuchań lub pokój przygotowawczy, jeżeli placówka, w której odbywa się przygotowanie, taki posiada. Z pewnością takim miejscem nie może być korytarz w sądzie lub w prokuraturze, zwłaszcza w godzinach pracy tych organów.

Małoletniego do udziału w przesłuchaniu powinien przygotować biegły psycholog. Jest to uzasadnione faktem, iż biegły psycholog to osoba, która posiada wiedzę specjalistyczną (z zakresu psychologii i przepisów regulujących przesłuchanie małoletniego w trybie art. 185a k.p.k.), umiejętności i doświadczenie w pracy z dziećmi. Te cechy ułatwią mu nawiązanie dobrego kontaktu z małoletnim i przekazanie wymaganych treści. Ponadto przygotowanie przez biegłego psychologa, który będzie następnie brał udział w przesłuchaniu w trybie art. 185a k.p.k., może oddziaływać pozytywnie zarówno na samego małoletniego, jak i przebieg tej czynności. Małoletni będzie mniej skrupowany i zagubiony, ponieważ będzie znał chociaż jedną z osób przebywających z nim w pokoju przesłuchań, a psycholog podczas przesłuchania może odwoływać się do przygotowania i przypomnieć dziecku pewne techniki, które pomogą opanować stres¹⁶. Warto jednak wskazać, że w literaturze do grona osób, które mogłyby przygotować małoletniego pokrzywdzonego do przesłuchania zalicza się również specjalistę psychologa, zajmującego się pomocą dzieciom-ofiarom przestępstw w przystosowanym do udzielania takiej pomocy ośrodku, psychologa pracującego z dzieckiem terapeutycznie, który włączy przygotowanie do przesłuchania w proces terapii, rodzica lub opiekuna małoletniego, a także wolontariusza – opiekuna dziecka-ofiary przestępstwa¹⁷. Wydaje się jednak, że te

¹⁶ K. Osiak-Krynicka, *Rola biegłego psychologa w przesłuchaniu dziecka w trybie art. 185a Kodeksu postępowania karnego*, „Studenckie Zeszyty Naukowe” 2019, vol. XXII, nr 40.

¹⁷ J. Zmarzlik, *op. cit.*, s. 103. Opiekunami dziecka-ofiary przestępstwa są wolontariusze Fundacji Dajemy Dzieciom Siłę, którymi są studenci prawa i psychologii przeszkoleni w zakresie umiejętności psychologicz-

osoby mogłyby przygotować małoletniego do przesłuchania dopiero wówczas, gdyby biegły psycholog, którego sąd wyznaczył do udziału w przesłuchaniu, nie mógł takiej czynności przeprowadzić.

Nie ma jednego konkretnego sposobu przygotowania, który znajdzie zastosowanie w przypadku każdego dziecka. Program przygotowania do przesłuchania musi być za każdym razem korygowany i dostosowywany do możliwości rozwojowych małoletniego, wieku, stanu zdrowia, sytuacji rodzinnej i przedmiotu zdarzenia objętego postępowaniem karnym¹⁸.

Osoba przygotowująca małoletniego pokrzywdzonego do przesłuchania na samym początku tej czynności powinna spytać go, w jakiej formie chce, aby się do niego zwracano lub od razu używać jego imienia. Do nastolatków nie należy zwracać się w formie przewidzianej dla osoby dorosłej, ponieważ jest ona nienaturalna, onieśmiałająca i krępująca. Podczas przygotowania biegły powinien mówić powoli, wyraźnym i spokojnym głosem oraz posługiwać się zrozumiałym dla dziecka językiem. Powinien przyzwolić małoletniemu na przeżywanie emocji, a jeżeli zachodzi taka potrzeba – powiedzieć dziecku, że zdaje sobie sprawę z jego niepokoju i podkreślić zasadność tego uczucia. Ponadto należy okazać małoletniemu akceptację, zrozumienie oraz zainteresowanie przekazywanymi treściami. Powinno się przy tym unikać nadmiernej mimiki i gestykulacji oraz składania dziecku obietnic bez pokrycia np. „Już nigdy nic złego Ci się nie przydarzy”¹⁹.

Przygotowanie dziecka do przesłuchania składa się z dwóch etapów: edukacji oraz wsparcia psychologicznego. Edukacja dzieli się na fazę statyczną oraz dynamiczną²⁰. W fazie statycznej małoletniemu przekazuje się informacje dotyczące procedur prawnych w sposób dostosowany do jego wieku i stopnia rozwoju, wyjaśnia się, jaki jest cel przesłuchania, na czym polega rola dziecka oraz udziela się odpowiedzi na pytania: Kto bierze udział w przesłuchaniu? Kiedy i gdzie się ono odbędzie? Co będzie się działo podczas przesłuchania? Biegły psycholog, udzielając odpowiedzi na pytanie „Kto bierze udział w przesłuchaniu?”, wskazuje, że przesłuchanie jest przeprowadzane przez sędziego, który podczas tej czynności będzie zadawał pytania, a niektóre z nich nawet kilkakrotnie, co nie będzie znaczyło, że sędzia nie wierzy małoletniemu, ale czyni to dlatego, że chce się dowiedzieć, co dokładnie się wydarzyło. Następnie biegły powinien powie-

nych oraz ochrony prawnej małoletnich. Towarzyszą oni dziecku oraz jego rodzicom przed przesłuchaniem lub rozprawą w sądzie i udzielają im wsparcia psychicznego. Szerzej: A. Gadomska, *op. cit.*, s. 195.

¹⁸ J. Zmarzlik, *op. cit.*, s. 103.

¹⁹ A. Budzyńska, *Jak przesłuchiwać dziecko. Poradnik dla profesjonalistów uczestniczących w przesłuchaniu małoletnich świadków*, Warszawa 2007, s. 23-27.

²⁰ K. Osiak-Krynicka, *Zasadność przygotowania małoletniego świadka...*

dzieć, że oprócz sędziego w pokoju przesłuchań on także będzie obecny, a jego zadaniem będzie pomoc sędziemu podczas przesłuchania.

Warto powiedzieć małoletniemu, że możliwe jest, aby w pokoju przesłuchań przebywał także rodzic lub inna wskazana przez dziecko osoba, z tym że jeżeli ich obecność będzie zakłócała przebieg czynności, zostaną poproszeni o opuszczenie pokoju²¹. Konieczne jest także wskazanie, że w pokoju technicznym przesłuchaniu będzie przyglądał się prokurator, obrońca oskarżonego, pełnomocnik pokrzywdzonego, kurator procesowy (jeżeli został on ustanowiony) oraz rodzic lub opiekun małoletniego (o ile nie jest on rodzicem krzywdzący i nie przybywa w pokoju przesłuchań).

Biegły, odpowiadając na pytanie „Kiedy i gdzie odbędzie się przesłuchanie?”, wskazuje datę i godzinę rozpoczęcia przesłuchania oraz wyjaśnia, że przesłuchanie odbywa się w Przyjaznym Pokoju Przesłuchań, na który składa się pokój przesłuchań, pokój techniczny oraz poczekalnia²². Zgodnie z § 6 r.s.p.p. Przyjazny Pokój Przesłuchań może mieścić się w siedzibie sądu lub poza jego siedzibą, w szczególności w siedzibie prokuratury, Policji, instytucji państwowej lub samorządowej lub podmiotu, do którego zadań należy pomoc małoletnim lub ofiarom przestępstwa zgwałcenia albo w siedzibie innego podmiotu, o ile posiada on pokój spełniający warunki określone w tym rozporządzeniu. Dlatego też, oprócz informacji o Przyjaznym Pokoju Przesłuchania, małoletniemu powinno się także powiedzieć, gdzie ten pokój się znajduje – w sądzie, prokuraturze, komendzie policji czy np. w Fundacji Dajemy Dzieciom Siłę²³.

Jeżeli biegły przekaze dziecku powyższe informacje, powinien przejść do odpowiedzi na pytanie: „Co będzie się działo podczas przesłuchania?”. Ten moment przygotowania odgrywa ogromną rolę, a im młodsze dziecko, tym więcej uwagi trzeba poświęcić temu zagadnieniu. W pierwszej kolejności biegły powinien wymienić i omówić etapy przesłuchania, a następnie poinformować małoletniego o przysługujących mu prawach, czyli o prawie do składania zeznań, prawie do odmowy składania zeznań, a także prawie do odmowy udzielenia odpowiedzi na pytanie. Jest to z pewnością najtrudniejszy moment przygotowania, ponieważ nie ma dobrego wzorca pouczenia w tej kwestii.

²¹ J. Żylińska, *Obecność osoby wymienionej w art. 51 § 2 k.p.k. przy przesłuchaniu małoletniego pokrzywdzonego przestępstwem przeciwko wolności seksualnej i obyczajności a swoboda wypowiedzi*, „Państwo i Prawo” 2019, nr 12, s. 112-127.

²² J. Zmarzlik, *op. cit.*, s. 94-100; K. Chmielewska, *op. cit.*, s. 53.

²³ Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę (dawniej: Fundacja Dzieci Niczyje) jest polską organizacją non-profit założoną w 1991 r. przez Alinę Margolis-Edelman. Zajmuje się ona problemem przemocy wobec dzieci. Jej głównym celem jest dążenie do tego, aby wszystkie dzieci miały bezpieczne dzieciństwo i były traktowane z poszanowaniem ich godności i podmiotowości, a misją jest oferowanie krzywdzonym dzieciom i ich opiekunom pomocy psychologicznej i prawnej oraz wpływanie na polskie prawo, by jak najlepiej chroniło interes dziecka. Szerzej: K. Korol, „*Niebieski pokój*” – czyli przyjazny dzieciom pokój przesłuchań w świetle obowiązujących przepisów, „Miscellanea Historico-Iuridica” 2016, t. XV, z. 1, s. 381-382, <https://fdlds.pl/o-nas/> [dostęp: 12.01.2021].

Biegły, przygotowując dziecko do przesłuchania, ustala, czy potrafi ono odróżnić prawdę od kłamstwa, a także informuje o obowiązku mówienia prawdy. Psycholog może zapytać małoletniego: „Co to znaczy mówić prawdę?”, a także: „Co to znaczy kłamać?”. Małe dzieci do ok. 8. roku życia mają skłonności do konfabulacji oraz zgadywania odpowiedzi, gdyż nie wiedzą, nie pamiętają lub nie rozumieją treści pytania. Dlatego w ich przypadku biegły może wypowiedzieć kilka zdań prawdziwych i fałszywych, za każdym razem pytając dziecko, czy zdanie jest prawdą czy kłamstwem²⁴. Jak wskazała A. Budzyńska, przydatnym sposobem w ustaleniu, czy dziecko w wieku przedszkolnym potrafi odróżnić prawdę od kłamstwa, jest technika wykorzystująca rysunek zawierający wizerunki dwójki dzieci, z których jedno, wskazując na ten sam przedmiot, prawidłowo go rozpoznaje i mówi prawdę, a drugie podaje informację nieprawdziwą. Małoletni, który jest przygotowywany do przesłuchania, ma odpowiedzieć, która z narysowanych postaci odpowiada zgodnie z prawdą, a która mówi nieprawdę. Jeżeli jest taka możliwość, to warto położyć ten rysunek podczas przesłuchania w zasięgu wzroku dziecka i w miarę potrzeby przypominać mu o obowiązku mówienia prawdy. Dziecku powinno się także wytłumaczyć, że może ono nie znać odpowiedzi na zadawane przez sędziego pytania, a nawet nie zrozumieć tych pytań, mieć trudności z werbalizacją myśli lub nie być pewne swoich odpowiedzi. Jeżeli taka sytuacja się wydarzy, powinno o niej poinformować przesłuchującego. W tym celu biegły psycholog może powiedzieć dziecku, że: „Niektóre pytania będą dla Ciebie łatwe do zrozumienia, a inne trudne. Powiedz, kiedy nie zrozumiesz pytania. Powiedz, kiedy nie będziesz umiał odpowiedzieć na pytanie. Nikt nie będzie miał o to do Ciebie pretensji lub się gniewał”. W ramach tego etapu przygotowania warto także poinformować dziecko, aby nie bało się sygnalizować zmęczenia, pragnienia lub innych potrzeb, a także chęci zrobienia przerwy²⁵.

Faza dynamiczna edukacji polega na pokazaniu dziecku pokoju przesłuchań, pokoju technicznego oraz poczekalni²⁶. W ramach tego etapu biegły powinien wyjaśnić, dlaczego w pokoju przesłuchań znajdują się kamery i mikrofony, oraz zapewnić, że nagranie nie ukaże się w telewizji ani w Internecie, lecz zostanie odtworzone na rozprawie. Jeżeli dziecko będzie miało jakiekolwiek pytania związane z rejestracją lub wyposażeniem pokoju, należy bezwzględnie na nie odpowiedzieć. Pokazując każde z pomieszczeń, warto jeszcze raz wskazać małoletniemu, kto przebywa w nich podczas przesłuchania i zapewnić, że nie musi on obawiać się spotkania ze sprawcą²⁷.

²⁴ A. Budzyńska, *Diagnoza psychologiczna wykorzystywania seksualnego dzieci*, [w:] M. Sajkowska (red.), *Dziecko wykorzystywane seksualnie. Diagnoza, interwencja, pomoc psychologiczna*, Warszawa 2010, s. 58-59.

²⁵ A. Budzyńska, *Jak przesłuchiwać dziecko*, Warszawa 2007, s. 23-26.

²⁶ K. Osiak-Krynicka, P. Wróbel, *Znaczenie i wpływ odpowiedniej edukacji sędziów i prokuratorów na ochronę w procesie karnym prawa małoletniego do ochrony przed wtórną wiktymizacją oraz prawa do przygotowania się do udziału w przesłuchaniu*, „Studia Prawnoustrojowe” 2021, t. 50, s. 377.

²⁷ *Ibidem*.

Drugim etapem przygotowania małoletniego pokrzywdzonego do przesłuchania jest wsparcie psychologiczne. Odgrywa ono bardzo istotną rolę ze względu na to, że dzieci zarówno przed, jak i w trakcie przesłuchania przeżywają bardzo silne emocje, w tym m.in. obawę przed tym, że sobie nie poradzą, nie spełnią oczekiwań sędziego, nie zrozumieją pytań, a także boją się sprawcy krzywdzenia, jego odwetowych zachowań oraz negatywnej oceny i kary ze strony bliskich osób. W związku z tym u małoletniego należy uaktywnić umiejętności pomagające w sprostaniu tej sytuacji. W ramach wsparcia psychologicznego biegły psycholog powinien dążyć do zwiększenia kompetencji dziecka przez ćwiczenie koncentracji uwagi, uważnego słuchania pytań, formułowania na nie odpowiedzi, narracji i umiejętności sprzyjających składaniu wartościowych zeznań. Ponadto ten etap przygotowania powinien doprowadzić do regulacji lęków i napięć związanych z udziałem w procedurach karnych, w tym wypracowanie strategii radzenia sobie ze stresem przy wykorzystaniu indywidualnych możliwości dziecka oraz zmotywowania dziecka do składania zeznań²⁸.

Nie ma jednej uniwersalnej techniki wsparcia psychologicznego małoletniego, który przygotowuje się do udziału w przesłuchaniu. W literaturze wskazuje się, że do sposobów łagodzenia stresu dziecka związanego z przesłuchaniem zalicza się wykorzystanie rzeczywistych doświadczeń dziecka w radzeniu sobie ze stresem, wzmacniając w ten sposób jego dobre i skuteczne strategie, a także neutralną potrzebę fantazjowania, wyobrażeń i wcielania się w różne postaci²⁹. Pomóc mogą także techniki behawioralne, np. kontrola oddechu, której można nauczyć dziecko już w wieku przedszkolnym. Polega ona na wdychaniu powietrza przez nos, wstrzymywaniu oddechu przez chwilę, a następnie powolnym wydychaniu. Dzieci mogą stosować tę technikę, kiedy czują, że narasta w nich niepokój i zdenerwowanie. Innym, lecz nie mniej ważnym narzędziem, jest także rozmowa o tym, co dziecko sądzi na temat przesłuchania. Dzięki niej można poznać, jaką rangę małoletni nadaje własnym zeznaniom oraz jak postrzega w tym procesie własną rolę oraz korygować błędy i zniekształcenia poznawcze. Dzięki tej rozmowie może okazać się, że stres i lęk przed przesłuchaniem wynika z faktu, że dziecko bierze na siebie efekt (wygrania lub przegrania) sprawy sądowej lub wychodzi z założenia, że to ono ponosi odpowiedzialność za aresztowanie sprawcy. Osoba przygotowująca dziecko do przesłuchania powinna skorygować takie przekonania i podkreślić, że jedynym zadaniem dziecka jest powiedzenie prawdy na temat tego, co się wydarzyło. Wbrew pozorom jest to bardzo ważny element przygotowania do przesłuchania, który może wpłynąć nie

²⁸ A. Budzyńska, *Przygotowanie małoletnich świadków do udziału w przesłuchaniu*, [w:] *Przesłuchanie małoletniego świadka w postępowaniu karnym. Poradnik dla profesjonalistów*, Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę, Warszawa 2018, s. 58; J. Zmarzlik, *op. cit.*, s. 101-103; A. Budzyńska, *Przygotowanie małoletnich świadków do przesłuchania...*

²⁹ J. Zmarzlik, *op. cit.*, s. 101-103.

tylko na jakość zeznań dziecka, ale także na jego późniejsze funkcjonowanie. Dzieci będące ofiarami przemocy mają tendencję do przyjmowania na siebie odpowiedzialności za działanie innych osób dorosłych, ochronę innych członków rodziny oraz jej dobrostan³⁰.

Ponadto w ramach wsparcia psychologicznego zadaniem osoby, która przygotowuje małoletniego do przesłuchania, powinna być także praca nad wzmocnieniem pozytywnego sądu dziecka o sobie w roli świadka. Jak słusznie podkreśla J. Zmarzlik, wpojenie przekonania „wiem, że jest to trudne, ale poradzę sobie” podnosi wiarę w jego kompetencje. Działając w ten sposób, psychologowi może udać się ukierunkować dziecko na jeden cel – mówienie prawdy, a z drugiej strony – odciążyć dziecko od lęku i koncentrowania się na różnych negatywnych scenariuszach, które mogą się przydarzyć. Dziecko, które postrzega zadanie jako łatwe, ma większą swobodę w dotarciu do śladów pamięciowych i odtworzenia zdarzeń³¹.

2. Praktyka przygotowania małoletniego do przesłuchania w świetle badań

Ustalenie, jak w praktyce wygląda przygotowanie małoletniego do przesłuchania, jest możliwe dzięki badaniom przeprowadzonym przez Fundację Dajemy Dzieciom Siłę w marcu i kwietniu 2020 r. za pomocą metody indywidualnego wywiadu telefonicznego z sędziami pracującymi w wydziałach karnych sądów rejonowych lub okręgowych, biegłymi psychologami, którzy brali udział w przesłuchaniach małoletnich świadków przestępstw, oraz z małoletnimi świadkami przestępstw. Efektem badań jest publikacja *Praktyka przesłuchiwanie dzieci w Polsce. Raport z badania*³². W ramach badań został poruszony m.in. temat przygotowania małoletniego do przesłuchania w Przyjaznym Pokoju Przesłuchań, który ma ogromne znaczenie dla rozważań poruszanych w niniejszym artykule.

Z raportu wynika, że ani sędziowie, ani biegli psycholodzy nie kwestionują zasadności przygotowania dziecka do przesłuchania. Dostrzegają oni, że łatwiej jest nawiązać kontakt z małoletnim, jeżeli został on wcześniej przygotowany do tej czynności. Ich zdaniem taka rozmowa pozwala obniżyć poziom stresu u dziecka, a także uzyskać informacje o jego ewentualnych problemach czy wrażliwych kwestiach. Jako cele przygotowania wskazali oni: nawiązanie kontaktu z dzieckiem, zapoznanie go z sytuacją, w której się znalazło, wyjaśnienie mu roli świadka, pokazanie przestrzeni/pomieszczenia, w którym odbędzie

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Ibidem*.

³² K. Makaruk, J. Włodarczyk, *Przebieg przesłuchiwanie dzieci w Polsce. Raport z badania*, Warszawa 2020.

się przesłuchanie, przedstawienie informacji praktycznych dotyczących przesłuchania oraz złagodzenie lęku u dziecka, uspokojenie go i zredukowanie napięcia³³.

Z badań wynika, że przygotowanie najczęściej odbywa się w dniu przesłuchania, tuż przed jego rozpoczęciem. Do rzadkości należy natomiast przygotowanie małoletniego w innym dniu. Jest to spowodowane tym, iż biegli psycholodzy spotykali się z zarzutem, że w ramach przygotowania psycholog powiedział dziecku, że ma ono zeznawać w określony sposób (np. przekazywać wyłącznie informacje obciążające sprawcę). Ponadto trudno jest ustalić termin takiego przygotowania z rodzicami dziecka. Zdarzały się także stanowiska, że biegli nie zgadzali się na rozmowę bezpośrednio z dzieckiem w gabinecie prywatnym, lecz z jego rodzicami lub opiekunami, którym tłumaczyli, jak wygląda przesłuchanie i wydawali materiały edukacyjne, w których było napisane, jak wyjaśnić dziecku procedurę przesłuchania.

Jeżeli chodzi o przebieg przygotowania małoletniego do przesłuchania, z raportu wynika, że najczęściej składało się ono z edukacji mającej formę statyczną, a jeżeli warunki na to pozwalały – także dynamiczną. W ramach części statycznej biegli psychologowie wyjaśniali dziecku, kim są, kto uczestniczy w przesłuchaniu i jaka jest rola tych osób. Pucowali o prawach i obowiązkach podczas przesłuchania, a także informowali małoletniego, że może on nie znać odpowiedzi na pytanie lub nie rozumieć go oraz poprosić o przerwę czy wyjście do toalety. Przekazując te informacje, starali się dostosowywać ich treść do wieku dziecka i upewniali się, czy wszystko zrozumiało. Ponadto przeprowadzali rozeznanie co do rozwoju poznawczego i rozumienia terminów. Zdarzały się przypadki, iż podczas przygotowania dziecka do przesłuchania biegły stwierdzał, iż stan psychiczny dziecka nie pozwala na jego udział w przesłuchaniu, np. z powodu zespołu stresu pourazowego (PTSD, ang. *posttraumatic stress disorder*). W ramach części dynamicznej (przeprowadzanej, jeżeli była taka możliwość) biegli pokazywali małoletniemu pokój przesłuchań, zwracając uwagę na kamery i mikrofony, a także pokazywali pokój techniczny i wyjaśniali, kto znajduje się w tym pomieszczeniu podczas przesłuchania oraz że osoby w nim przebywające słyszą i widzą, co dzieje się w pokoju przesłuchań. Biegli podkreślali, że postępowali w ten sposób, ponieważ nie chcieli, aby dziecko czuło się w jakiś sposób oszukane³⁴.

Rozmowa z dzieckiem w ramach przygotowania nie była w żaden sposób rejestrowana i odbywa się w innym pokoju niż pokój przesłuchań (np. w pokoju przygotowawczym), a czasami także na korytarzu. Badani podkreślali, że takie działania nie zasługują na aprobatę, gdyż nie jest to rozwiązanie gwarantujące ochronę dobra dziecka. Jeżeli placówka, w której odbywa się przesłuchanie, nie dysponuje takim pokojem przygoto-

³³ *Ibidem*, s. 18-19.

³⁴ *Ibidem*, s. 20-23.

wawczym, to ta czynność powinna odbyć się w pokoju przesłuchań, ale z pewnością nie na korytarzu³⁵.

Z badań przeprowadzonych przez Fundację Dajemy Dzieciom Siłę wynika, że bardzo pomocne w przygotowywaniu małoletniego do przesłuchania są broszury informacyjne lub ulotki zawierające informacje dla dzieci i rodziców na temat przesłuchania w Przyjaznym Pokoju Przesłuchań. Mimo iż takie materiały są potrzebne (zarówno w formie papierowej, jak i elektronicznej), to sądy nie mają obowiązku ich dystrybuowania. Obecnie o przesłuchaniu rodzice czy opiekunowie dzieci są zawiadamiani telefonicznie, a zatem nie ma możliwości dostarczenia im papierowej wersji tej broszury, dlatego jak wskazują badani, często na e-mail są wysyłane zeskanowane materiały w formie PDF³⁶.

3. Podsumowanie

Podsumowując rozważania poruszone w niniejszym artykule, należy stwierdzić, że przygotowanie małoletniego pokrzywdzonego do przesłuchania w Przyjaznym Pokoju Przesłuchań jest ważną czynnością, ponieważ łagodzi negatywne skutki związane z udziałem dziecka w tej czynności, zwiększa zdolność do udzielania w miarę precyzyjnych i wartościowych odpowiedzi na temat przedmiotowej sprawy, zwiększa motywację dziecka do składania zeznań oraz prawdopodobieństwo, że będzie ono postrzegane przez osoby przesłuchujące jako wiarygodny świadek³⁷. Przygotowanie powinno być obligatoryjnie przeprowadzane przed każdym przesłuchaniem i składać się z edukacji oraz wsparcia psychologicznego małoletniego i jego rodzica.

Z badań przeprowadzonych przez Fundację Dajemy Dzieciom Siłę wynika, że zarówno sędziowie, jak i biegli psychologowie dostrzegają konieczność przygotowania małoletniego pokrzywdzonego do przesłuchania, ponieważ dzięki temu małoletni mniej się stresuje, co przekłada się na lepszą jakość jego zeznań. Z pewnością trzeba docenić działania biegłych psychologów, którzy starają się zapewnić dziecku chociaż kilkuminutową rozmowę wstępną przed rozpoczęciem przesłuchania. Jednakże niepokojące jest to, że do rzadkości należy przygotowanie małoletniego innego dnia niż właściwe przesłuchanie. Jego przeprowadzenie jest w dużej mierze uzależnione od determinacji rodziców dziecka, którzy często sami nie wiedzą, jak wesprzeć małoletniego przed przesłuchaniem i sięgają po pomoc w prywatnym gabinecie psychologa. Jak można z łatwością się domyślić, nie każde dziecko ma taką możliwość, ponieważ wielu rodziców nie stać na opłacenie takiej wizyty. Dziecko powinno mieć szansę oswojenia się z uzyskanymi informacjami, prze-

³⁵ *Ibidem*, s. 19.

³⁶ *Ibidem*, s. 24.

³⁷ K. Chmielewska, *op. cit.*, s. 53.

myślenia, czy chce skorzystać z przysługujących mu praw, a także wypróbować techniki radzenia sobie ze stresem. Wątpliwości co do skuteczności krótkiej rozmowy wstępnej tuż przed rozpoczęciem przesłuchania wzmaga fakt, iż przygotowanie przeprowadza się często na korytarzu przed pokojem przesłuchań i ogranicza się do edukacji statycznej polegającej na przekazaniu informacji o prawach i obowiązkach małoletniego, przebiegu przesłuchania oraz roli osób w nim uczestniczących. To świadczy o tym, że obecnie mamy do czynienia z czymś w rodzaju „rozmowy wstępnej” z dzieckiem wskazanej w § 3.1. r.s.p.p., a nie właściwym przygotowaniem opisywanym w literaturze.

Powyższe skłania do sformułowania postulatu *de lege ferenda*, aby w oparciu o dotychczas opisane w literaturze zasady i warunki przygotowania małoletniego do przesłuchania została szczegółowo uregulowana kwestia przeprowadzenia tej czynności czy to w drodze nowego rozporządzenia, czy też poprzez uzupełnienie rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 września 2020 r. w sprawie sposobu przygotowania przesłuchania przeprowadzanego w trybie określonym w art. 185a-185c Kodeksu postępowania karnego. W takim rozporządzeniu należałoby przede wszystkim wskazać, że przygotowanie ma charakter obligatoryjny, odbywa się w innym dniu niż przesłuchanie, chyba że musi ono zostać przeprowadzone niezwłocznie. Wówczas mogłoby mieć ono formę rozmowy wstępnej, o której stanowi § 3.1. r.s.p.p. Rozporządzenie powinno także dokładnie ustalić, jak przebiega i z jakich etapów składa się przygotowanie, gdzie się odbywa oraz kto jest uprawniony do przeprowadzenia tej czynności, z dokładnym wskazaniem, jakie kwalifikacje ma posiadać ta osoba. Często rodzice małoletnich czują się bezradni i nie potrafią wesprzeć swoich dzieci w tej trudnej sytuacji, w jakiej się znalazły. Dlatego rozporządzenie powinno także przewidywać dla nich jakąś formę wsparcia psychologicznego. Dzięki temu dowiedzieliby się, jak rozmawiać z dzieckiem, aby nie czuło się ono osamotnione ze swoim problemem. Z pewnością bardzo pomocne dla rodzica byłoby, gdyby rozporządzenie przewidywało także możliwość uzyskania pakietu informacyjnego, który zawierałby broszury, ulotki i opracowania dotyczące przesłuchania, jego przebiegu oraz wstępnie przygotowującego do tej czynności, oczywiście oddzielne dla dorosłych i dzieci – dostosowane do ich wielu i stopnia rozwoju. Wówczas, wraz z podjęciem decyzji o przesłuchaniu, sąd mógłby zarządzać doręczenie takiego pakietu rodzicom lub opiekunom małoletniego za pośrednictwem poczty, poczty elektronicznej lub umożliwić odebranie go w siedzibie sądu, prokuratury lub na Komisariacie Policji.

Bibliografia

Akty prawne

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. z 2021 r. poz. 534, 1023.)

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 września 2020 r. w sprawie sposobu przygotowania przesłuchania przeprowadzanego w trybie określonym w art. 185a-185c Kodeksu postępowania karnego (Dz. U. poz. 1691)

Orzecznictwo

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20 stycznia 2016 r., III KK 187/15, LEX nr 1984691.

Literatura

- Budzyńska A., *Przygotowanie małoletnich świadków do udziału w przesłuchaniu*, [w:] *Przesłuchanie małoletniego świadka w postępowaniu karnym. Poradnik dla profesjonalistów*, Warszawa 2018.
- Budzyńska A., *Przygotowanie małoletnich świadków do przesłuchania w procedurach karnych. Szkolenie dla profesjonalistów*, Warszawa 2015.
- Budzyńska A., *Psychologiczne aspekty funkcjonowania małoletniego pokrzywdzonego przestępstwem*, [w:] *Kurator procesowy dla małoletniego pokrzywdzonego. Prawne i psychologiczne aspekty udziału małoletniego w postępowaniu karnym*, Warszawa 2016.
- Chmielewska K., *Ochrona przesłuchiowanych dzieci*, Warszawa 2016.
- Gadomska A., *Przygotowanie do przesłuchania małoletniej ofiary w charakterze świadka*, „Prokuratura i Prawo” 2008, nr 7-8.
- Gadomska-Radel A., *Przesłuchanie dziecka jako ofiary przestępstwa*, Warszawa 2015.
- Goetz M., *Wtórna wiktymizacja*, „Niebieska Linia” 2010, nr 3.
- Gutekunst W., *Taktyka przesłuchania nieletnich*, „Problemy Kryminalistyki” 1964, nr 47.
- Korol K., „Niebieski pokój” – czyli przyjazny dzieciom pokój przesłuchań w świetle obowiązujących przepisów, „Miscellanea Historico-Iuridica” 2016, t. XV, z. 1.
- Makaruk K., Włodarczyk J., *Przebieg przesłuchiwania dzieci w Polsce. Raport z badania*, Warszawa 2020.
- Makaruk K., Włodarczyk J., Sethi D., Michalski P., Szredzińska R., Karwowska P., *Negatywne doświadczenia w dzieciństwie i związane z nimi zachowania szkodliwe dla zdrowia wśród polskich studentów*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2018, nr 17(2).
- Osiak K., *Kryminalistyczno-procesowe aspekty przesłuchania w trybie art. 185a k.p.k.*, „Prokuratura i Prawo” 2018, nr 6.
- Osiak K., *Przesłuchanie małoletniego pokrzywdzonego w trybie art. 185a Kodeksu Postępowania Karnego*, [w:] K. Maciąg, M. Maciąg (red.), *Wybrane prace z obszaru prawa, ekonomii i nauk społecznych*, Lublin 2018.
- Osiak K., *Prawa i obowiązki małoletniego pokrzywdzonego, które przysługują mu podczas przesłuchania w trybie art. 185a Kodeksu postępowania karnego*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2016, vol. 15, nr 4.
- Osiak-Krynicka K., *Rola biegłego psychologa w przesłuchaniu dziecka w trybie art. 185a Kodeksu postępowania karnego*, „Studenckie Zeszyty Naukowe” 2019, vol. XXII, nr 40.
- Osiak-Krynicka K., *Zasadność przygotowania małoletniego świadka do udziału w przesłuchaniu*, [w:] J. Nyckowiak, J. Leśny (red.), *Badania i rozwój naukowców w Polsce. Nauki humanistyczne i społeczne. Prawo i ekonomia*, Poznań 2020.

- Osiak-Krynicka K., Wróbel P., *Znaczenie i wpływ odpowiedniej edukacji sędziów i prokuratorów na ochronę w procesie karnym prawa małoletniego do ochrony przed wtórną wiktymizacją oraz prawa do przygotowania się do udziału w przesłuchaniu*, „Studia Prawnoustrojowe” 2021, t. 50.
- Sakowicz A. (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2020.
- Trocha O., *Ochrona małoletniego pokrzywdzonego w postępowaniu karnym. Perspektywa prawna*, [w:] L. Mazowiecka (red.), *Dziecko uczestniczące w postępowaniu karnym*, Warszawa 2015.
- Zmarzlik J., *Przygotowanie dziecka do uczestniczenia w przesłuchaniu*, [w:] M. Sajkowska, (red.), *Dziecko wykorzystywane seksualnie. Diagnoza, interwencja, pomoc psychologiczna*, Warszawa 2010.
- Żylińska J., *Obecność osoby wymienionej w art. 51 § 2 k.p.k. przy przesłuchaniu małoletniego pokrzywdzonego przestępstwem przeciwko wolności seksualnej i obyczajności a swoboda wypowiedzi*, „Państwo i Prawo” 2019, nr 12.